

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 6, No 2 (1999)

Minority groups: Action and intervention in contemporary Greek society

Μαρία Δικαίου

doi: [10.12681/psy_hps.24318](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24318)

Copyright © 2020, Μαρία Δικαίου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Δικαίου Μ. (2020). Minority groups: Action and intervention in contemporary Greek society. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 6(2), 247–253. https://doi.org/10.12681/psy_hps.24318

Μειονοτικές ομάδες: Έρευνα και παρέμβαση στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα

ΜΑΡΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Επισημαίνοντας την ανάγκη για αλλαγή στη θεωρητική οπτική και τους τρόπους προσέγγισης των μειονοτικών ομάδων σήμερα, η εργασία επικεντρώνεται σε δύο σύνολα ερευνητικής δραστηριότητας που δηλώνουν: α) την "άμεση" και β) την "έμμεση" σχέση έρευνας και παρέμβασης στο χώρο των μειονοτικών ομάδων όπως οι Τσιγγάνοι, οι μετανάστες εργάτες και οι "πρόσφυγες" στην Ελλάδα. Επίσης, συζητούνται οι ελλείψεις και διατυπώνονται ερωτήματα που αφορούν την κοινωνικο-ψυχολογική σημασία της "αλλαγής" που επιτυγχάνεται ή μη, μέσω της έρευνας δράσης.

Λέξεις κλειδιά: Έρευνα δράσης, μειονότητες, παρέμβαση.

Ζούμε σε μια εποχή όπου η διάλυση συμμαχιών και οι διεθνείς ανακατατάξεις οδήγησαν σε πολέμους για την υπεράσπιση του δικαιώματος για αυτοδιάθεση, την υπεράσπιση της ιστορίας αλλά και της εθνικής ταυτότητας ομάδων που άλλοτε μεταβάλλονται σε μειονότητες και άλλοτε σε πλειοψηφίες.

Η ρευστότητα των καταστάσεων, οι μεταβολές στην κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού, μετά από τα κύματα λαθρομεταναστών και προσφύγων σε πολλά σημεία του πλανήτη μας και η αποτυχία των προγραμμάτων παρέμβασης να αντιπαλαίψουν τις συνθήκες φτώχειας των νεοφερμένων την τελευταία δεκαετία, έχουν οδηγήσει στην ανάγκη αλλαγής της θεωρητικής οπτικής και των τρόπων προσέγγισης των μειονοτικών ομάδων και των διομαδικών σχέσεων γενικότερα.

Στη θέση των παλαιότερων απόψεων που υποστήριζαν ότι οι μειονότητες στην πραγματική ζωή προκύπτουν κυρίως από μακροχρόνιες κοινωνικο-πολιτισμικές διαφορές μεταξύ ομά-

δων (Brown, 1993. Oudenhoven & Willemsen, 1989. Simpson & Yinger, 1985. Tajfel, 1981a, 1981b, 1982), σήμερα γίνεται αντιληπτό ότι τέτοιες ομάδες γεννιούνται και από φαινόμενα πολέμων, βίας και εξαναγκαστικής μετανάστευσης: υπ' αυτή την έννοια, η μελέτη των μειονοτικών ομάδων σε οποιαδήποτε κοινωνία, είναι ουσιαστικά μελέτη των σχέσεων ανισότητας που δημιουργούνται κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικο-ιστορικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες. Οι ανισότητες αυτές μπορεί να συνδέονται με ποικίλους τομείς ζωής: την πρόσβαση στην εργασία και την εκπαίδευση, τη λήψη αποφάσεων και την απόδοση δικαιοσύνης ή ακόμα τη μεταχείριση και την άσκηση βίας από τους εκάστοτε κρατούντες (Bill, 1996. Dikaiou, 1996. Petmesidou, Bruto da Costa, de Figueiredo, & Korayem, 1996).

Θέματα που αφορούν τις διαδικασίες διαμόρφωσης των σχέσεων ανισότητας και τα προβλήματα που απορρέουν από τη δυναμική αυ-

τών των σχέσεων σε διαπροσωπικό, ομαδικό ή διομαδικό επίπεδο, παύουν πλέον να θεωρούνται για τους περισσότερους θεωρητικούς και ερευνητές σήμερα, ως αποκλειστική ευθύνη της ομάδας-μειονότητας αλλά είναι αποτέλεσμα συνευθύνης των άμεσα εμπλεκόμενων και από την πλευρά της πλειοψηφίας και από την πλευρά της μειονότητας. Προς αυτή την κατεύθυνση εξετάζονται τόσο οι συνθήκες δημιουργίας και διατήρησης προβλημάτων όσο και το ευρύτερο πλέγμα σχέσεων μιας κοινωνίας (Dikaiou, 1996. Dikaiou, Gibson-Cline, Dragoon, De Weerd, Jones, & Saleh, 1996. Dikaiou & Kiosseoglou, 1994. Gibson-Cline, Dikaiou, Dragoon, Haritos-Fatouros, Shafrir, Guimaraes, Pereira, DeWeerd, Kashyap, Al-Sarraf, & Velazco, 1996).

Παράλληλα και ως απόρροια των παραπάνω ανακύπτει η ανάγκη υιοθέτησης μιας διεπιστημονικής προσέγγισης, η οποία, μέσα από τη συνεργασία διαφορετικών κλάδων, θα επιτρέψει την "ολιστική" αντιμετώπιση των προβλημάτων. Σήμερα, γίνεται ολοένα και περισσότερο αντιληπτό ότι πολλά από τα προβλήματα των μειονοτικών ομάδων -αρχίζοντας από τη φτώχεια και τον αναλφαβητισμό και καταλήγοντας στο ρατσισμό και τις προκαταλήψεις- έχουν ατομικές και συλλογικές διαστάσεις: αν κάποιος προσπαθήσει να "παρέμβει" σε ατομικό επίπεδο αναλύοντας την κοινωνικο-ψυχολογική συμπεριφορά ατόμων που βρίσκονται κάτω από τέτοιες συνθήκες σε σύγκριση με άλλες, παραμερίζοντας τις μακροκοινωνικές διαδικασίες που υποθάλουν και δημιουργούν την εξάπλωση των φαινομένων, δεν καταφέρει παρά μιας μικρής εμβέλειας αλλαγή.

Αντίθετα, αν κινηθεί στα πλαίσια μιας ολιστικής προσέγγισης τότε οι δυνατότητες να επιτύχει "κοινωνική αλλαγή" -με την κοινωνικο-ψυχολογική έννοια του όρου- είναι, θεωρητικά τουλάχιστον, πολύ περισσότερες. Ας δούμε όμως τη σχέση έρευνας-παρέμβασης αναλυτικότερα.

Δύο σύνολα ερευνητικής δραστηριότητας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Το παράδειγμα της "έμμεσης" και "άμεσης" παρέμβασης.

Τοποθετώντας το θέμα μας σε ένα αυστηρό κοινωνικο-ψυχολογικό πλαίσιο, θα λέγαμε ότι η

μειονότητα δεν είναι μόνο αριθμητική αλλά κυρίως *κοινωνική* έννοια (Παπαστάμου, 1982. Tajfel, 1982), η οποία αποδίδεται "εις εαυτούς και άλλους" για να χαρακτηρίσει όχι μόνο τις υπάρχουσες διαφορές μεταξύ των ομάδων αλλά κυρίως για να τονίσει τις "αδυναμίες" μιας ομάδας σε σύγκριση με μια άλλη: αυτό είναι ιδιαίτερα αισθητό στο μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας που διαπραγματεύεται θέματα, όπως: μειονότητες και ψυχική υγεία, μειονότητες και αντικοινωνική συμπεριφορά, ή μειονότητες και διαδικασίες προσαρμογής όταν πρόκειται για μετανάστες.

Μία από τις κεντρικότερες ιδέες που υπογραμμίζουν τη φιλοσοφία προσέγγισης των παραπάνω θεμάτων είναι ότι οι μειονότητες -ανεξάρτητα από το εάν πρόκειται για μεταναστευτικές, θρησκευτικές ή εθνικές ομάδες- δεν έχουν τις κατάλληλες κοινωνικο-πολιτισμικές δεξιότητες, οι οποίες θα τους επιτρέψουν να αντιπαραίψουν τις εκάστοτε δυσκολίες και να διευκολύνουν παράλληλα τις διαδικασίες εξομίωσης με τα της "κυρίαρχης" ομάδας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ιδέες σαν αυτές στήριξαν τα αφομοιωτικά μοντέλα που εφαρμόστηκαν και εφαρμόζονται σε ποικίλα επίπεδα κοινωνικής πολιτικής για πολλές δεκαετίες, και σε πολλές χώρες.

Η εμφάνιση στη δεκαετία του 1970 των πολυ-πολιτισμικών προγραμμάτων στις υπερπόντιες χώρες (Καναδά, Αυστραλία), δημιουργεί ένα άλλο πλαίσιο αντιμετώπισης. Η καινούρια προσέγγιση δεν αναγνωρίζει την ύπαρξη μιας και μόνης "κυρίαρχης" ομάδας αλλά αντιθέτως πιστεύει ότι σε μια κοινωνία υπάρχουν πολλές και διαφορετικές ομάδες, οι οποίες συνεισφέρουν με διαφορετικό τρόπο στη δημιουργία και διατήρηση του ευρύτερου πλέγματος κοινωνικών σχέσεων. Το πολυ-πολιτισμικό μοντέλο εκεί όπου εφαρμόστηκε, οδήγησε σε περισσότερο σεβασμό και στην αναγνώριση της εθνικής ή πολιτισμικής ταυτότητας ομάδων καθώς επίσης και στη διδασκαλία γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων στην εκπαίδευση. Παρά το γεγονός ότι σπέρματα αυτής της προσέγγισης συνεισέφεραν και στην αλλαγή της οπτικής για τις διομαδικές σχέσεις που αναφέρθηκαν στην αρχή, η διαδικασία αλλαγής στον τρόπο "σκέπτεσθαι" των ερευνητών της

Κοινωνικής Ψυχολογίας ήρθε το 1980, όταν τα ερωτήματα που προέκυψαν από την "κρίση ταυτότητας" της Κοινωνικής Ψυχολογίας δέσποζαν του θεωρητικού προσανατολισμού σε πολλά από τα πανεπιστήμια της Ευρώπης.

Άρχισε τότε να γίνεται αντιληπτό ότι εκείνο που χρειάζεται προκειμένου να υπάρξει μια ουσιαστική συνεισφορά στην κατανόηση, μελέτη και αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων -με την ευρεία έννοια του όρου- δεν είναι η ανεύρεση των κατάλληλων τεχνικών που θα επιτρέψουν την εφαρμογή, π.χ., της θεωρίας στην πράξη, όπως παλιότερα διακήρυτταν μεγάλοι θεωρητικοί της εμβέλειας των Turner και Giles (1981) στο χώρο των διομαδικών σχέσεων, αλλά αντίθετα η επανοποθέτηση των θεωρητικών στόχων της κοινωνικο-ψυχολογικής έρευνας και πρακτικής γενικότερα. Μια διαπίστωση που κάθε άλλο παρά καινούρια ήταν, δεδομένου ότι κριτικές από τα ενδότερα της Κοινωνικής Ψυχολογίας με πρωταγωνιστή το Lewin (1951) και πολύ αργότερα τους Moscovici (1972), Tajfel (1981a, b) και Markova (1982), τόνιζαν τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στη θεωρία, την έρευνα και την πράξη. Σήμερα, πολλοί από τους τρόπους πραγμάτωσης αυτής της δυναμικής είναι πλέον γνωστοί και σκιαγραφούνται σε μια σειρά από εκδόσεις της Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Ψυχολογίας που άρχισαν να εμφανίζονται ήδη από τις αρχές του 1990 (Bryant, Edwards, Tindale, Posavac, Heath, Henderson & Suarez-Balcazar, 1996).

Τα όσα θα αναφερθούν στη συνέχεια για την ερευνητική δραστηριότητα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, είναι κατά κάποιο τρόπο απόρροια του προβληματισμού που αναφέρθηκε παραπάνω. Πρόκειται για μια συλλογική προσπάθεια με συνεργασίες Κοινωνικής και Κλινικής Ψυχολογίας που εστιζόταν για δεκαπέντε περίπου χρόνια, πολύ γενικά, στη μελέτη κοινωνικών προβλημάτων, έτσι όπως αυτά εκφράζονται μέσα από τις πραγματικότητες ομάδων όπως οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, οι Τσιγγάνοι και, πολύ τελευταία, οι ανήλικοι που εργάζονται ή/και ζουν στο δρόμο. Αν και δεν είναι δυνατόν να αναφερθούν όλοι οι άνθρωποι που συμμετείχαν στην πορεία της έρευνας,

ωστόσο θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στους πρωτεργάτες των ιδεών: Μ. Χαρίτου-Φατούρου, Π. Πανταζή, Δ. Σακκά, Κ. Μαναβόπουλο, Ε. Φίγγου, Δ. Καραμπατζάκη, Α. Στογιαννίδου, και Α. Μπίμπου που συνεισέφεραν στη δημιουργία ενός συνόλου μελετών για τις μειονοτικές ομάδες. Το σύνολο αυτό εντάσσεται στον ευρύτερο χώρο των διομαδικών σχέσεων της εφαρμοσμένης Κοινωνικής Ψυχολογίας, δεδομένου ότι η έρευνα σε όλες τις περιπτώσεις των ομάδων που προαναφέρθηκαν, λειτουργεί, ή αλλιώς υποδύεται το ρόλο του "κοινωνικού μεσολαβητή" για το σχεδιασμό και την υλοποίηση "έμμεσης" και "άμεσης" παρέμβασης. Χρησιμοποιείται ο όρος "έμμεση παρέμβαση" για να περιγραφούν οι περιπτώσεις όπου τα αποτελέσματα της έρευνας χρησιμοποιούνται όχι μόνο για τη διατύπωση προτάσεων, αλλά κυρίως ως άξονες για το σχεδιασμό και την υλοποίηση μορφών "δράσης" η οποία πραγματοποιείται είτε από τους ίδιους τους ερευνητές είτε από άλλους επιστήμονες εξειδικευμένους στο χώρο της κοινωνικής ΠΡΑΞΗΣ.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατεύθυνσης αποτελούν οι πρώτες χρονολογικά μελέτες (1982-86) για Έλληνες μετανάστες και παλιννοστούντες από την τότε Δυτική Γερμανία. Υιοθετώντας ένα συνδυασμό μακρο- και μικροκοινωνικής προσέγγισης, μελετήθηκε η μορφή και η έκταση των κοινωνικο-ψυχολογικών προβλημάτων που συναντώνται σε παιδιά σχολικής ηλικίας σε 15 χωριά του Νομού Δράμας και του κρατιδίου της Βάδης-Βυτεμβέργης στη Δυτική Γερμανία όπου βρίσκονταν οι γονείς μετανάστες. Αναλύοντας α) τις σχέσεις παιδιών-γονέων ή υποκατάστατων των γονέων στο πλαίσιο της οικογένειας, β) τις σχέσεις παιδιών-συνομηλικών και δασκάλων στο σχολείο, και γ) τις δυναμικές κοινωνικής υποστήριξης στην κοινότητα, επισημάνθηκαν οι ομάδες "υψηλού κινδύνου", ομάδες παιδιών δηλαδή που ζούν κάτω από την επήρεια πολιτισμικών και κοινωνικο-ψυχολογικών συνθηκών, οι οποίες συμβάλλουν στη δημιουργία προβλημάτων σε διαπροσωπικό, ενδο- και διομαδικό επίπεδο (Dikaiou, 1989. Haritos-Fatouros & Dikaiou, 1985. Haritos-Fatouros, Sakka, & Dikaiou, 1988).

Τα συμπεράσματα από αυτή την πολυεπίπεδη πρώτη προσέγγιση του μεταναστευτικού φαινομένου οδήγησαν σε δύο είδη παρέμβασης: α) τη συγκρότηση ομάδων εργασίας με στόχο την "ευαισθητοποίηση" των φορέων και των ιδρυμάτων παροχής βοήθειας προς τους μετανάστες, και β) τη διοργάνωση σεμιναρίων για ενημέρωση των εκπαιδευτικών όσον αφορά τις δυσκολίες των μεταναστών στο σχολείο και στην ευρύτερη κοινότητα.

Ένα αντίστοιχο μοντέλο ερευνητικής πρακτικής εφαρμόστηκε στη συνέχεια για τη μελέτη της σχολικής πορείας των παιδιών που ζουν σε υποβαθμισμένες περιοχές της Δυτικής Θεσσαλονίκης. Με επίκεντρο την ομάδα των Τσιγγάνων, και αφού εξετάστηκαν οι κοινωνικο-ψυχολογικοί παράγοντες που υπογραμμίζουν τις σχέσεις γονέων-παιδιών-σχολείου, η έρευνα κατέληξε πολύ γενικά, στα εξής: 1) Το σχολείο, ως εκπαιδευτικό σύστημα και ως μέσο επίτευξης στόχων, είναι συνδεδεμένο με ιστορικές μνήμες, πολιτισμικές αξίες και πρακτικές κοινωνικοποίησης που είναι "ξένες" προς την κοινωνία των Τσιγγάνων. 2) Ο αναλφαβητισμός, αποτέλεσμα μιας αμφίδρομης διαδικασίας απόρριψης, αποκτά διαστάσεις κοινωνικής ταυτότητας για τα παιδιά των Τσιγγάνων. Η όποια ΠΡΑΞΗ παρέμβασης σε αυτή την ομάδα ξεφεύγει κατά πολύ από τον κλασικό ρόλο της σύνδεσης έρευνας με πράξη και απαιτεί συνεργασία με την πολιτεία, τους φορείς και τους Δήμους, σε πολλαπλά επίπεδα. Ενώ η έμφαση ήταν στην εκπαίδευση, γίνεται φανερό η ανάγκη αντιμετώπισης προβλημάτων στο χώρο της κατοικίας, της εργασίας, της υγείας, της απονομής της δικαιοσύνης και της πραγμάτωσης του "πολιτισμού" των Τσιγγάνων γενικότερα (Dikaiou, 1990. Dikaiou & Kiosseoglou, 1993).

Με τους Τσιγγάνους έκλεισε ουσιαστικά ο πρώτος κύκλος δραστηριοτήτων και καθώς επιστήμηνθηκαν ελλείψεις και αδυναμίες, έγιναν προσπάθειες να υιοθετηθεί μια πληρέστερη προσέγγιση, όπου η έρευνα δε θα οδηγεί απλά στην πράξη, αλλά θα γίνεται αυτή καθαυτή μια μορφή κοινωνικής δράσης, προκαλώντας επεμβάσεις σε ποικίλα επίπεδα κοινωνικών σχέσεων (άμεση παρέμβαση).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της δεύ-

τερης κατεύθυνσης, της άμεσης παρέμβασης, αποτελούν τα ειδικά προγράμματα "Κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης Ποντίων προσφύγων από τις Ανατολικές Χώρες" και "Βορειοηπειρωτών προσφύγων από την Αλβανία" (1990-1994). Αναγνωρίζοντας ότι: α) η εξαναγκαστική μετακίνηση -συνέπεια των ραγδαίων κοινωνικο-πολιτικών αλλαγών και των συγκρούσεων που επακολούθησαν στην Ευρώπη στη δεκαετία του 1990- αποτελούν κοινωνικά φαινόμενα με πολυσύνθετες συνέπειες όχι μόνο στις κοινωνίες υποδοχής και προέλευσης αλλά και στα ίδια τα άτομα, β) η δυνατότητα προσαρμογής ή άλλως κοινωνικής ένταξης των προσφύγων δεν εξαρτάται μόνο από τα ψυχοκοινωνικά τους χαρακτηριστικά -κάτι που κατά κύριο λόγο υποστηρίζει η πληθώρα των έργων σ' αυτό το χώρο- αλλά παράλληλα από το "κοινωνικό" πλαίσιο μέσα στο οποίο ζουν και υπάρχουν, αποφασίσθηκε μια αντίστροφη πορεία δράσης από την καθιερωμένη. Αντί για την ικανότητα των ατόμων για προσαρμογή, διερευνήθηκε η ικανότητα της κοινότητας ή των κοινοτήτων που έχουν δεχθεί τα τελευταία χρόνια διαφορετικές κοινωνικές ομάδες προσφύγων να αναγνωρίσουν και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες της κάθε υποομάδας ως προς: α) την παροχή εργασίας, εκπαίδευσης και περίθαλψης· β) την εγκαθίδρυση διομαδικής επικοινωνίας μεταξύ των προσφύγων και των ντόπιων, και γ) την ανάπτυξη δικτύων κοινωνικής υποστήριξης στην κοινότητα.

Είναι γνωστό ότι όταν παύει η "κοινότητα", με την ευρύτερη σημασία του όρου, να αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο για τον ορισμό της συλλογικής ταυτότητας των κατοίκων που την απαρτίζουν, όταν παύει να λειτουργεί ως κοινός τόπος συνάθροισης για τη συλλογική αντιμετώπιση των αναγκών και των αιτημάτων της, τότε αρχίζει να γεννιέται η ανάγκη για την ύπαρξη προγραμμάτων παρέμβασης που με ποικίλους τρόπους θα "αναστηλώσουν" την παραπάνω λειτουργία. Ένας από αυτούς τους τρόπους είναι η δημιουργία ομάδων αυτοβοήθειας, που στα πλαίσια του προγράμματος που συζητάμε, προέκυψαν από την ακόλουθη ερευνητική πρακτική.

Στην πρώτη δοκιμαστική φάση του προγράμματος επιλέχθηκαν 25 ενήλικες άνεργοι από την

ομάδα των Ελληνοπόντιων ή αντίστοιχα των Βορειοηπειρωτών στη Θεσσαλονίκη με ένα χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, με ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο, με ικανοποιητική γνώση της ελληνικής γλώσσας και ενδιαφέρον συμμετοχής σε ομάδες αυτοβοήθειας. Οι επιλεγέντες "εκπαιδούνται" από ερευνητές σε δύο σύνολα δραστηριοτήτων: α) στις διαδικασίες και τις τεχνικές συλλογής πληροφοριών με έμφαση στη συνέντευξη και στις ομάδες εστίασης προκειμένου να γίνουν οι ίδιοι οι εκπαιδευόμενοι ερευνητές και να καταγράψουν τις ανάγκες του πληθυσμού των προσφύγων σε συγκεκριμένες κοινότητες· β) σε μια σειρά από ατομικές και συλλογικές δεξιότητες που απαιτούνται προκειμένου να συγκροτήσουν και να συντονίσουν ομάδες αυτοβοήθειας στην κοινότητα: ομάδες, δηλαδή, που θα απαρτίζονται από πρόσφυγες και ντόπιους και θα έχουν ως στόχο την κινητοποίηση των ατόμων για την πλήρωση αναγκών σε ποικίλα επίπεδα κοινωνικών σχέσεων. Η πορεία της έρευνας καθώς επίσης και των όποιων "αλλαγών" επιτυγχάνονταν σε επίπεδο ατόμου, ομάδας και κοινότητας, αξιολογούνταν με μια σειρά από μετρήσεις πριν και μετά την παρέμβαση (Δικαίου, 1995. Χαρίτου-Φατούρου, 1993. Χαρίτου-Φατούρου, 1994).

Συνολικά δύο είναι τα κυριότερα χαρακτηριστικά του προγράμματος που προαναφέρθηκε. Η αλληλεξάρτηση του ενός σταδίου από το άλλο και η επανατροφοδότηση. Τα αποτελέσματα της έρευνας οδήγησαν στην οριοθέτηση της παρέμβασης, η οποία στη συνέχεια επανατροφοδοτήσε την έρευνα προτείνοντας νέους στόχους δράσης. Σε αυτό το πλαίσιο θα έλεγε κανείς ότι ο κύριος στόχος του προγράμματος δεν ήταν - όσο και αν αυτό φαίνεται παράδοξο - να παράγει "επιστημονικά αποτελέσματα", έτσι τουλάχιστον όπως αυτά ορίζονται από το κλασικό μοντέλο "έλεγχος της υπόθεσης" αλλά να συνεισφέρει στην κατανόηση των κοινωνικών διαδικασιών οι οποίες υπογραμμίζουν την κινητοποίηση ομάδων αυτοβοήθειας στην κοινότητα.

Δεδομένου ότι κοινωνικά φαινόμενα του τύπου των αλληλεπιδράσεων και των δυναμικών των σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στον εκπαιδευτή και τον εκπαιδευόμενο ή ανάμεσα σε μια ομάδα και την ευρύτερη κοινότητα, δεν είναι

δυνατόν να προκαθοριστούν αλλά μόνο να καταγραφούν αφού έχουν συμβεί, δεν υπάρχει δυνατότητα διατύπωσης υποθέσεων με την έννοια που ο όρος χρησιμοποιείται στο θετικιστικό μοντέλο για να προδιαγράψει "υποτιθέμενες σχέσεις μεταβλητών".

Στο επίπεδο της έρευνας-δράσης οι σχέσεις είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής δυναμικής που αναπτύσσεται ανάμεσα στους εκάστοτε συμβαλλόμενους, μιας δυναμικής που παίρνει διαφορετικές μορφές κάθε φορά που το ίδιο μοντέλο εφαρμόζεται με διαφορετικούς ανθρώπους από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες ή ακόμα και από την ίδια κοινωνική ομάδα προέλευσης. Δεν υπάρχει, δηλαδή, για να γίνει χρήση της σύγχρονης κοινωνικο-ψυχολογικής θεώρησης από την Ανάλυση Λόγου (Billig, 1991. Parker, 1992), μια αλήθεια, μια έκβαση πραγμάτων, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το τυπικό αποτέλεσμα μιας καθόλα υποκινούμενης και ελεγχόμενης διαδικασίας. Αντίθετα υπάρχουν πολλές αλήθειες ή πολλές και διαφορετικές εκβάσεις αλληλεπιδράσεων, οι οποίες είναι εξίσου έγκυρες αν λάβει κανείς υπόψη του την ιδιαιτερότητα της δυναμικής που αναπτύσσεται ανάμεσα στους εκάστοτε συμβαλλόμενους.

Πρόκειται για μια διαλεκτική σχέσεων, η οποία, προκειμένου να γίνει ορατή, χρειάζεται αλληπάλληλες προσπάθειες σε διαφορετικούς χωρο-χρόνους. Ίσως, τελικά, αυτό να είναι και το ζητούμενο της έρευνας-δράσης· ένα ζητούμενο όμως που αφήνει πολλά θεωρητικά ερωτήματα αναπάντητα σχετικά με το είδος, την κατεύθυνση, τους φορείς και τους αποδέκτες της όποιας "αλλαγής" επιχειρείται ή συμβαίνει ως αποτέλεσμα ή μη της παρέμβασης. Εδώ βρίσκεται το κρίσιμο σημείο. Πολλά κοινωνικο-ψυχολογικά φαινόμενα που συνοψίζονται κάτω από τον όρο "αντίσταση στην αλλαγή" και που αποτελούν και θα εξακολουθούν να αποτελούν κεντρικά ζητήματα στο χώρο της Κοινωνικής Ψυχολογίας των ένδο- και διομαδικών σχέσεων, δεν είναι δυνατόν να απαντηθούν μέσα από την έρευνα δράσης. Τέτοια φαινόμενα φαίνεται να απαιτούν μια πολύπλευρη προσέγγιση τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και σε επίπεδο ερευνητικής στρατηγικής.

Βιβλιογραφία

- Bill, J. (1996). *A theory of poverty and social exclusion*. Cambridge, UK: Polity.
- Billig, M. (1991). *Ideology and opinions: Studies in rhetorical psychology*. London: Sage.
- Brown, R. (1993). Intergroup relations. In M. Hewstone, W. Stroebe, J. Codol, & G. Stephenson (Eds.), *Introduction to social psychology* (pp. 381-410). Cambridge, UK: Basil Blackwell.
- Bryant, F. B., Edwards, J., Tindale, S. R., Posavac, E. J., Heath, L., Henderson, E., & Suarez-Balcazar, Y. (Eds.). (1996). *Methodological issues in applied social psychology*. Vol 2. New York: Plenum.
- Dikaiou, M. (1989). Peer interaction in migrant children. Observational data and parent evaluations. *International Migration*, 27, 49-67.
- Dikaiou, M. (1990). Illiteracy and Tsigani minority children in Northern Greece. An exploration of parents' and children's views. *International Migration*, 28, 47-68.
- Dikaiou, M. (1996, October). *Forms of social exclusion of children*. Paper presented at the Comparative Research Programme on Poverty, Crete, Greece.
- Dikaiou, M., Gibson-Cline, J., De Weerd, P., Dragoon, M., Jones, C., & Saleh, M. (1996). Minority populations. In J. Gibson-Cline (Ed.), *Adolescence from crisis to coping* (pp. 247-262). Oxford, UK: Butterworth-Heinemann.
- Dikaiou, M., & Kiosseoglou, G. (1993). Identified problems and coping strategies: Gypsy minority versus non-minority adolescents. *International Migration, Quarterly Review*, 31, 473-495.
- Dikaiou, M., & Kiosseoglou, G. (1994). Identified problems and coping strategies: Gypsy minority versus non-minority adolescents. *International Migration*, 31, 473-495.
- Δικαίου, Μ. (1995). Απώλειες πληροφοριών στη συνέντευξη: Το παράδειγμα της έρευνας αναγκών σε πληθυσμό Ελληνοποντίων. *Ψυχολογία*, 2(1), 93-106.
- Gibson-Cline, J., Dikaiou, M., Dragoon, M., Haritos-Fatouros, M., Shafir, B., Guimaraes, I., Pereira, E., DeWeerd, P., Kashyap, L., Al-Sarraf, Q., & Velazco, G. (1996). Implications for theory and practice. In J. Gibson-Cline (Ed.), *Adolescence from crisis to coping* (pp. 265-295). Oxford, UK: Butterworth-Heinemann.
- Haritos-Fatouros, M., & Dikaiou, M. (1985). Counselling migrant persons concerning their children. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 9, 301-318.
- Haritos-Fatouros, M., Sakka, D., & Dikaiou, M. (1988). A study of migrant mothers. Return home and role change. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 11, 167-181.
- Lewin, K. (1951). *Field theory in social science: Selected theoretical papers*. New York: Harper & Row.
- Markova, I. (1982). *Paradigms, thought, and language*. Chichester, UK: Wiley.
- Moscovici, S. (1972). Society and theory in social psychology. In J. Israel & H. Tajfel (Eds.), *The context of social psychology: A critical assessment* (pp. 17-68). London: Academic.
- Oudenhoven, J. P. & Willemsen, T. M. (Eds.). (1989). *Ethnic minorities. Social psychological perspectives*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Παπαστάμου, Σ. (1990). *Διομαδικές σχέσεις*. Αθήνα: Οδυσσεύς.
- Parker, I. (1992). *Discourse dynamics. Critical analysis for social and individual psychology*. New York: Routledge.
- Petmesidou, M., Bruto da Costa, A., de Figueiredo, J., & Korayem, K. (1996, October). *Poverty and social exclusion in the Mediterranean area: Basic issues to be addressed*. Paper presented at the Comparative Research Programme on Poverty, Crete, Greece.
- Simpson, G., & Yinger, J. (1985). *Racial and cultural minorities*. New York: Plenum.
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University

- Press.
- Tajfel, H. (1982). The social psychology of minority groups. *Minority Rights Group Report*, 38, 3-19.
- Turner, J., & Giles, H. (1981). *Intergroup behaviour*. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Χαρίτου - Φατούρου, Μ. (1993). *Κοινωνική συνύπαρξη και επαγγελματική ένταξη προσφύγων Βορειοηπειρωτών από την Αλβανία*. Εκθέσεις Προόδου, Τμήμα Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χαρίτου - Φατούρου, Μ. (1994). *Κοινωνική συνύπαρξη και επαγγελματική ένταξη Ποντίων προσφύγων από τις Ανατολικές χώρες*. Εκθέσεις Προόδου, Τμήμα Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Minority groups: Action and intervention in contemporary Greek society

MARIA DIKAIΟΥ
Aristotle University of Thessaloniki, Greece

ABSTRACT

The need for changes in the existing theoretical perspectives used to approach minority groups today is outlined. The overall findings from a number of applied studies concerning Gypsies, migrant workers and "refugees", leading to "direct" and "indirect" forms of intervention, are presented in order to: a) identify weaknesses and b) raise questions with regard to the social-psychological meaning of "change" inherent in social action research.

Key-words: Action research, intervention, minorities.

Address: Maria Dikaiou, School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, 54006 Thessaloniki, Greece. Tel.: *30-31-997345. Fax: *30-31- 997384